

150 ปี รัชกาลที่ 5

พระเจ้าอริยภาพที่ขดบังมิได้

300/กทพ : 1115

ปี 2446 ถือเป็นโอกาสสำคัญทางประวัติศาสตร์ เพราะเป็นปีพระบรมราชสมภพครบ 150 ปีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระปรีชาสามารถของพระองค์มิใช่แค่เป็นที่ยอมรับเฉพาะประชาชนชาวไทยเท่านั้น แม้แต่องค์กรระดับโลกอย่าง ยูเนสโก ยังได้ประกาศให้พระองค์เป็นบุคคลดีเด่นของโลกทางด้านการศึกษา วัฒนธรรม สังคมศาสตร์ มานุษยวิทยา การพัฒนาสังคมและการสื่อสาร

หลายคนอาจจะไม่ทราบว่า รัชกาลที่ 5 ทรงเป็นกษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่เสด็จประพาสยุโรป ซึ่งเปรียบเสมือนการนำพาลายามไปสู่สายตาของชาวโลก และเนื่องจากเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่เสด็จ เยือนยุโรปนี่เองที่ทำให้หลายคนมองว่า เหตุการณ์ในครั้งนั้นยังผลอย่างยิ่งยวดต่อการพัฒนาปรับปรุงประเทศในแนวทางที่เรียกว่าการปฏิรูปทำให้เกิดข้อสงสัยว่า จริงๆ การเสด็จ เยือนยุโรปและการเสด็จ เยือนประเทศอาณานิคมอังกฤษและฮอลันดา รวมทั้ง อินเดีย การเสด็จ ครึ่งโศจะยังประโยชน์แก่สยามประเทศมากกว่า

ดังนั้นในโอกาส 150 ปีวันพระบรมราชสมภพ จึงมีการจัดสัมมนาเรื่อง “รัชกาลที่ ๕ : สยามกับอุษาคเนย์และชมพูทวีป” ขึ้นเพื่อหาคำตอบให้กับคำถามข้างต้น โดยความร่วมมือของ มูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทย, บริษัท โตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มีวัตถุประสงค์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในมงคลวโรกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ 150 ปี และเพื่อเผยแพร่พระเกียรติคุณในด้านความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านให้เป็นที่ปรากฏต่อประชาชนชาวไทยและสังคมไทย ตลอดจนส่งเสริมการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ของสยามและประเทศเพื่อนบ้านในรัชสมัยของพระองค์ ตลอดจนประเด็นอื่นๆ ที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสด็จประพาสต่างประเทศเพื่อทรงศึกษาดูงาน และกระชับสัมพันธ์ไมตรี โดยเริ่มจากประเทศเพื่อนบ้าน พระองค์ได้เสด็จ เยือนสิงคโปร์และชวา เป็นครั้งแรกเมื่อมีพระชนมายุได้เพียง 18 พรรษา และเสด็จ เยือนพม่าและอินเดียเมื่อมีพระชนมายุได้ 19 พรรษา การ

เสด็จ ในครั้งนั้นได้ทำให้พระองค์ได้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประเทศที่ไกลตัว และนำมาปรับปรุงให้สอดคล้องกับสยามประเทศ ซึ่งนำไปสู่การปฏิรูปครั้งสำคัญๆ ไม่ว่าจะเป็นการปฏิรูประบบราชการส่วนกลาง คือ ตั้งกระทรวง ทบวง กรมเมื่อปี พ.ศ.2435 การปฏิรูประบบราชการส่วนกลาง คือ ตั้งมณฑลเทศาภิบาล การประกาศยกเลิกประเพณีหมอบเฝ้าฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นหลังจากการเสด็จเยือนรอบๆ บ้าน ก่อนการเสด็จ ประพาสยุโรปในปี พ.ศ.2440 ถึง 26 ปี

ในรัชสมัยของพระองค์ 42 ปี ระหว่างปี พ.ศ.2411-2453 ได้เสด็จต่างประเทศเป็นระยะทางไกลแสนไกลอย่างชนิดที่ไม่เคยมีพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์ใดทรงกระทำมาก่อน การเสด็จพระราชดำเนินดังกล่าว มีทั้งที่เป็นเรื่องของวิเทโศบายและการศึกษาเล่าเรียนสำหรับพระราชอาณาจักร และในบางกรณีก็เป็นเรื่องของการสวนพระองค์หรือที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า “ไปรเวต”

รัชกาลที่ 5 เสด็จต่างประเทศทั้งสิ้น 6 ครั้ง ทั้งนี้ไม่นับรวมการเสด็จรัฐมลาฑูทางเหนือ คือ กลับคืนและสร้างกามู (รวมทั้งปัตตานี) ในสมัยที่ยังเป็นรัฐบรรณาการของสยามอยู่เมื่อปี พ.ศ.2331 และไม่นับ

รวมการเสด็จเยือนปักษ์ใต้แถบระนอง พังงา ตรัง ภูเก็ต
เลยข้ามไปยังลังกาวิ ปินัง และเคตะห์ ในปี พ.ศ.2433

ในการเสด็จ ต่างประเทศทั้งหมด ในแวดวง
การศึกษาที่ผ่านมานั้นมักจะให้ความสำคัญกับการ
เสด็จเยือนยุโรปมากที่สุด โดยมีจะสั่งสอนว่าการ
เสด็จเยือนครั้งดังกล่าวนำมาซึ่งการปฏิรูปประเทศให้
กลายเป็น “รัฐชาติ” ที่ทันสมัยอย่างเห็นกันในปัจจุบัน
และที่สำคัญคือ มีการตีความว่าการเสด็จเยือนยุโรปดัง
กล่าวเป็นวิเทโศบายที่ทำให้สยามรอดพ้นจากการตกเป็น
“อาณานิคม” เมืองขึ้นของฝรั่ง มีการยกตัวอย่างพระรูป
ที่ทรงฉายร่วมกับพระเจ้าชาร์แห่งรัสเซีย

ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เห็นว่าคำกล่าวข้าง
ต้นถูกต้องมากระดับ แต่หากจะศึกษาประวัติศาสตร์
อย่างละเอียดถี่ถ้วนจะได้ข้อสรุปใหม่คือ การเสด็จต่าง
ประเทศในสมัยต้นรัชกาลเมื่อบังเป็นยุวกษัตริย์โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งการเสด็จ สิงคโปร์ เมืองขึ้นของอังกฤษ ชาว
ของฮอลันดา และการเสด็จอินเดีย (กับพม่า) มีความ
สำคัญอย่างยิ่งต่อการ “ปฏิรูป” และนโยบายของราช-

สำนักสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 และต่อๆ มาในสมัย
รัชกาลที่ 6 และ 7

นอกจากนี้ การปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้
สยามได้กลายเป็น “รัฐราชวงศ์” หรือ Dynastic State
ที่มีการโยงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางที่องค์พระมหากษัตริย์
กลายเป็นระบบ “สมบูรณาญาสิทธิราชย์” อย่างสม-
บูรณ์มากกว่าเป็น “รัฐชาติ” หรือ “รัฐประชาชาติ” อย่าง
ที่หลายคนเข้าใจซึ่งถือว่าเป็นรัฐสมัยใหม่นับแต่การปฏิวัติ
ประชาธิปไตยของอเมริกัน ใน พ.ศ. 2119 ซึ่งตรงกับสมัย
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือการปฏิวัติฝรั่งเศส ใน
พ.ศ.2332 ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 1 ของกรุงรัตนโก-
สินทร์

ในช่วงสมัยของยุวกษัตริย์ ภายหลังจาก
ราชาภิเษกครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2411 รัชกาลที่ 5 ได้เสด็จ
ต่างประเทศเป็นครั้งแรก หากจะใช้ภาษาในสมัย
ปัจจุบันอาจจะเรียกได้ว่าเป็นการ “ศึกษาและดูงาน” ทั้งนี้
เพราะแล่นยานุภาพและการปรากฏตัวของตะวันตก
พร้อมด้วยลัทธิอาณานิคมกำลังดำเนินไปอย่างเข้มข้น

ค้นหาคำตอบในยุคพระพุทธรเจ้าหลวง

เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มูลนิธิโคโยต้าประเทศไทย ร่วมกับ
บริษัท โคโยต้า มอเตอร์ (ประเทศไทย) และมูลนิธิโครงการ
ตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ จึงได้จัดพิมพ์หนังสือ
ชุดพิเศษขึ้นมา 4 เล่ม เนื้อหาของหนังสือแต่ละเล่มจะเกี่ยวพัน
เกี่ยวข้องกับช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 และพระราชกรณียกิจของ
พระองค์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการขยายโลกทัศน์ทางวิชาการที่มี
แต่เดิมให้กว้างขึ้น

“ไพร่สมัย ร.5” เขียนโดย อัญชลี สุสายัณห์ โดยมี
ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ ศาสตราจารย์ปิยนาท บุนนาค
เป็นที่ปรึกษา แต่เดิมเมื่อพูดถึงพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่
5 คนมักให้ความสำคัญกับการเลิกทาส ในขณะที่ลืมว่าใน
สมัยนั้นระบบไพร่ก็มีการเปลี่ยนแปลงด้วยเช่นกัน แนนอนว่า
สาเหตุที่สังคมสยามต้องปฏิรูปครั้งใหญ่มหโศกาวในสมัยของ
พระองค์ทำนมาจากลัทธิอาณานิคม ระบบไพร่ถูกชาว
ตะวันตกมองว่าล้าหลังและป่าเถื่อน แม้ว่าฝรั่งเองก็เคยใช้
ระบบนี้มาก่อนก็ตาม แต่ระบบไพร่เป็นระบบที่ฝังรากมา
ยาวนาน ไม่ต่างจากระบบทาส เพราะฉะนั้นจึงน่าสนใจว่า

พระองค์ทรง “ปฏิรูประบบไพร่” อย่างไร

“รายงานชาว สมัย ร.5” เป็นเอกสารที่เพิ่งค้นพบที่
หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงเทพฯ มีที่มาจากทางดูงานระบ
คณะข้าราชการกระทรวงเกษตร ซึ่งรัฐบาลสยามในพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ส่งไปดูงานที่ชาว โคโยต้า
รายงานนี้ประกอบด้วยเนื้อหาหลัก แยกออกเป็น 4 ด้าน โดยที่

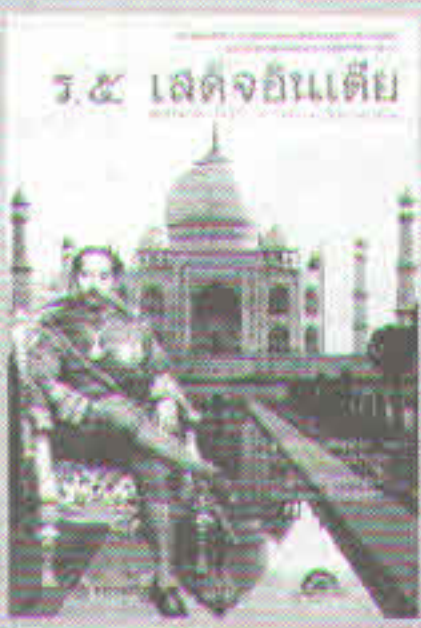
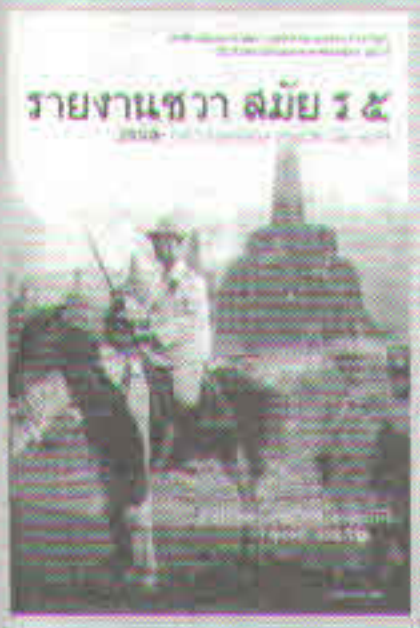
ยุคสมัยรัชกาลที่ 4 ต่อด้วยยุคสมัยรัชกาลที่ 5 จึงถือเป็นจุดที่สยามประเทศล่มสลายต่อการกลายเป็นเมืองขึ้นตะวันตกอย่างยิ่ง กล่าวได้ว่าทุกประเทศในภูมิภาค ล้วนไม่รอดจากเงื้อมมือของชาติตะวันตกเหล่านั้น แม้แต่สยามเองทว่า จะรอดผ่านมาได้ก็ต้องสูญเสียอธิปไตยทางเศรษฐกิจ รวมทั้งเสียดินแดนบางส่วนไป

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการเสด็จฯ สิงคโปร์และชวา เกิดขึ้นเมื่อพระองค์พระชนมายุเพียง 18 พรรษาเท่านั้นและเป็นระยะเวลาอันสั้นเพียง 9 วัน แต่สิ่งที่เสด็จฯ ทอดพระเนตรก็มีความสำคัญไม่น้อย เช่น

โรงพยาบาล โบรณียสถาน ศาลชำระความ โทรเลขสถาน ศาลานคราภิบาล ฯลฯ เป็นไปได้อย่างยิ่งว่าสิ่งที่ทรงทอดพระเนตรนำไปสู่การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานครั้งใหญ่ในสมัยของพระองค์

สำหรับการเสด็จฯ ไปยังอินเดียและพม่า นั้น ใช้เวลาในการเดินทางทั้งสิ้น 97 วัน ทรงใช้เวลาในพม่าเพียง 4 วัน แต่ทรงประทับที่อินเดียนานถึง 47 วัน ทรงเสด็จเข้าไปยังอ่าวกัลกัตตา (นิวเดลี) แล้วเดินทางโดยรถไฟไปยังพาราณสี เดลลี บอมเบย์ และสารนาถ การเสด็จพระราชดำเนินครั้งนั้นใช้การเดินทางโดยรถไฟอย่างชนิดที่ไม่มีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดเคยปฏิบัติมาก่อนสิ่งที่พระองค์ได้ทอดพระเนตรที่สำคัญและควรกล่าวถึงคือ การซ่อมแซมใหญ่ของอังกฤษ ที่ทำให้พระองค์เห็นถึงแสนยานุภาพของมหาอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกองทัพเรือที่ไม่มีประเทศไหนทัดเทียม

การเสด็จฯ เยือนอินเดียนั้นประเมินว่าการเสด็จฯ อินเดียครั้งนี้ทรงใช้เวลาเดินทางโดยรถไฟทั้งสิ้นประมาณ 200 ชั่วโมง และเชื่อว่ามีผลอย่างยิ่งต่อการ

ประเทศในหลายด้าน รวมทั้งได้มีการศึกษากลรวมก้าวหน้าจากประเทศในอาณานิคมตะวันตกเพื่อเป็นแนวทางด้วย

“ร.๕ เสด็จอินเดีย” เขียนโดย สาคชิตอนันท์ สหายแปลโดย กัญญิกา ศรีอุดม เป็นหนังสือเล่มใหญ่ที่สุดในชุดนี้ ผู้เขียนเป็นนักวิชาการชื่อดังของอินเดียซึ่งให้ความสำคัญกับการเสด็จฯ เยือนอินเดียของรัชกาลที่ 5 อย่างมาก โดยได้รวบรวมเอกสารต่างๆ แล้วเขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้น ใต้ชื่อว่า *India in 1872 : As seen by the Siamese* ซึ่งผู้เขียนใช้เวลาในการวิจัยยาวนานถึง 5 ปีแน่นอนว่าหนังสือเล่มนี้จะนอกเล่าเรื่องราว 47 วันที่พระองค์เสด็จเยือนอินเดีย นอกจากนี้ยังได้พิมพ์เอกสารชิ้นต้นบางส่วนที่ไม่มีการตีพิมพ์ และเสนอนางงามนักวิชาการที่ยังไม่เคยเปิดเผย

“พระศรีมหาโพธิ์ : จากชมพูทวีปสู่สุวรรณภูมิ” รวมข้อเขียนของผู้รู้หลายท่าน ได้แก่ ภิกขุณีย์ธัมมบัณฑิต มหาสุจิตต์ วงษ์เทศ เม้าทอง ทองเจือ สุวิทย์ ภูมิภมร อัครพงษ์ คำคุณ และบรรณธิการโดย ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ หนังสือเล่มนี้บอกเล่าเรื่องราวของพระศรีมหาโพธิ์ในหลากหลายมิติจากหลายมุมมองของผู้รู้ อย่างน้อยเป็นเรื่องแปลกไม่น้อยที่มีต้นไม้ต้นหนึ่งที่ได้รับการเฉลิมไฉศรัทธามากกล่าวได้ว่าไม้ต้นนี้มีผู้กราบไหว้มากที่สุดในโลก พระศรีมหาโพธิ์ไม่ใช่ว่ามีเฉพาะถิ่นกำเนิดศาสนาพุทธในลังกาทวีปเท่านั้น แต่มีในอีกหลายประเทศรวมทั้งไทยที่เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ถึงบทความและขวิเคราะหที่นำเสนอในหนังสือเล่มนี้

แต่ละด้านเชื่อมโยงกัน คือ การปกครอง การเกษตร การชลประทาน และเรื่องโรงเรียนเกษตรกรรม

บรรดาข้าราชการระดับสูงเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก เป็นกลุ่มหัวสมัยใหม่ แสดงให้เห็นว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 สยามพยายามปรับปรุง

พัฒนาระบบขนส่งของไทย โดยเฉพาะอย่างการรถไฟ เพราะทรงเห็นและโดยสารรถไฟเกือบตลอดช่วงการเดินทาง แต่กว่าที่สยามจะมีรถไฟสายแรกจากหัวลำโพงถึงปากน้ำที่บริษัทเอกชนต่างชาติเข้ามาสัมปทานก็ต้องรอถึงปี พ.ศ. 2436 หรือ 22 ปี ส่วนรถไฟที่สร้างโดยชาวสยามเองนั้นต้องรอนานถึง 25 ปี

อย่างไรก็ตาม เห็นได้ชัดว่าการเสด็จาเยือนสิงคโปร์และชวา ในปี พ.ศ.2413 อินเดียและพม่าในปี

พ.ศ.2414 นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้าน มิใช่เฉพาะการเดินทางไปเยือนยุโรปอย่างที่หลายฝ่ายเข้าใจ แต่ทั้งหมดทั้งสิ้นที่สยามประเทศได้ประโยชน์และพัฒนาอย่างโดดเด่นเมื่อเทียบกับเพื่อนบ้านย่อมเป็นเพราะพระอัจฉริยภาพที่ไม่สามารถบดบังของพระองค์

พระราชประวัติโดยสังเขป

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระราชโอรสองค์ที่ 4 ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระนางเธอพระองค์เจ้าทิพารำเพ็ญกมราภิรมย์ ซึ่งในโอกาสต่อมาก็ได้เฉลิมพระเกียรติยศเป็น สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระองค์ทรงพระราชสมภพ เมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2396 ตรงกับ เดือน 10 แรม 3 ค่ำ ปีมะเส็ง ทรงพระนามเดิมว่า เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ ซึ่งแปลว่า เครื่องประดับผมหรือพระเกี้ยว สำหรับประดับหัวของของเด็กไทยโบราณ

เมื่อพระชันษา 9 พรรษา พระองค์ได้รับสถาปนาเป็น กรมหมื่นพิทยเกษรสุรภาค ต่อมาอีก 4 ปี ก็ได้รับสถาปนาเป็น กรมขุนพิณิตประชานาถ ต่อมาใน ปีเถาะ พ.ศ. 2411 ได้ทรงกำกับราชการ ในกรมมหาดเล็ก กรมพระคลังมหาสมบัติ กรมทหารบกวังหน้า ในช่วงซึ่งพระองค์ได้ ตามเสด็จาพระราชบิดา เพื่อทอดพระเนตรสุริยปราสาทที่ตำบลหัวแก้ว แขวงเมืองประจวบคีรีขันธ์ ได้เกิดประชวรด้วยไข้ป่าอย่างแรง ทั้งสองพระองค์ ในวันที่พุธที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2411 พระราชบิดา คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ขณะที่เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพิณิตประชานาถมีพระชนมายุเพียง 15 ปีกับ 10 วัน ทั้งยังทรงประชวรด้วยไข้ป่าอย่างหนัก เกือบจะสิ้นพระชันษาด้วย

พระองค์ทรงขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๕ แห่งราชวงศ์จักรี ด้วยที่วัยพระองค์ยังไม่บรรลุนิติภาวะ

ซึ่งตรงกับวันอังคารที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2411 สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผนวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเมื่อวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2416 และทรงลาผนวชในวันที่พุธที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2416 แล้วทรงเข้าพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษก ครั้งที่สอง เมื่อวันที่พุธที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2416

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระมเหสีและเจ้าจอมรวม 92 พระองค์ มีพระราชโอรส 32 พระองค์ พระราชธิดา 44 พระองค์ ประสูติจากพระมเหสี และเจ้าจอมมารดาเพียง 36 พระองค์ ส่วนอีก 56 ไม่มีพระราชโอรสธิดาเลย

42 ปีแห่งการครองราชย์ สมเด็จพระปิยมหาราชทรงเป็นที่รักเทิดทูนของปวงชนชาวไทย พระองค์ยังทรงด้วยพระปรีชาสามารถ พัฒนาฟื้นฟูอุปสรรคนานับประการ ทั้งต่อสู้กับการไล่ล่าเมืองขึ้นของบรรดาชาติมหาอำนาจในยุคหนึ่ง แม้จะเป็นการสูญเสียดินแดนไปบางส่วน แต่พระองค์ทรงไว้ซึ่งความสุชุมพาประเทศชาติของพระองค์รอดพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้นของต่างชาติ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประชวรพระวัณโรค (ไทร) พิการ กระทั่งสิ้นวันเสาร์ที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2453 พระองค์เสด็จสู่สวรรคต รวมพระชนมายุ 57 พรรษา

